

„ЗА НАШУ І ВАШУ СВОБОДУ!“ (польські революціонери в Чернігові)

Перша чверть XIX ст. ознаменувалася не тільки Вітчизняною війною 1812 року, а й її закономірним наслідком — повстанням декабристів. Ідеї вільнолюбства захопили освічену молодь. Таємні гуртки, а згодом і товариства, виношували програми, які виходили за межі Росії. Особливо цим відзначалося Товариство об'єднаних слов'ян, що діяло в Україні. Створення федерації слов'янських народів було його метою. Об'єднавшись у 1825 р. з Південним товариством, його члени прагнули спільних дій з представниками польського революційного руху. Сергій Волконський — керівник Кам'янської управи — зізнався слідству, що він влітку 1825 р. їздив до Бердичева для зустрічі з членом польського Патріотичного товариства Петром Мошинським.¹ З такою ж метою відвідав згодом Житомир і Сергій Муравйов-Апостол, де одержав обіцянку від Мошинського приєднатися в разі повстання.² Готувалися вести спільні дії і в Литовському корпусі, де служили як російські, так і польські офіцери. Та не тільки військових захопили волелюбні ідеї. Поет Адам Міцкевич, який близько стояв до декабристських кіл, писав: «Тайные общества состояли из самых благородных, самых деятельных, восторженных и чистых представителей русской молодежи».³

Поразка повстань на Сенатській площі в Петербурзі та Чернігівського піхотного полку в Україні привела його учасників або на шибеницю, або у в'язницю, або в Сибір чи на Кавказ. Не кращою виявилася доля і польських патріотів. Піднявши прапор боротьби у Польщі, вони не уникли хиб декабристів. Повстання 1830—31 рр. під гаслом «За нашу і вашу свободу!» було роздавлене царськими військами. Засуджені учасники польського повстання наздогнали своїх російських однодумців-декабристів у тому ж Сибіру. Як послаблення карі розглядалося перебування під наглядом поліції у невеликих губернських містах з розгалуженим жандармським апаратом. Таку місію довелося виконувати і Чернігову.

Восени 1834 року доля привела сюди під поліцейський нагляд вже знайомого нам графа Петра Мошинського, активного діяча польського Патріотичного товариства. Вирватися з сибірського заслання йому допоміг голова Іркутського губернського правління Олександр Миколайович Муравйов. Один з перших ідеологів декабризму, як міг, допомагав засудженим декабристам і польським революціонерам. У поліцейському звіті за 1837 рік читаємо: «Лишений графского достоинства и дворянства Петр Мошинский. 38 лет. Под надзором с ноября 1834 г. Содержание от казны не получает и питается от трудов. Семейство имеет и находится при нем. Ведет себя весьма скромно».⁴ Інший запис за той же рік: «В поведении не одобряется».⁵

Ще зовсім молодим потрапив під «недремне око» чернігівських жандармів майбутній відомий політичний діяч, історик і художник Броніслав Залеський. За участь у таємному студентському товаристві Дерптського університету його віддано під суд і у 1841 році вислано до Чернігова.

У 1845 році Залеського було помилувано. Та вже наступного року за зв'язки з польськими революційними товариствами його знову заарештовано і віддано у солдати Оренбурзького корпусу. Туди ж відбувати солдатчину згодом прибув і Тарас Шевченко. Спільність поглядів,

захоплення малюванням зробили їх близькими друзями. «Святою» називав дружбу з Б. Залеським український поет.⁷

Під «опікою» чернігівської поліції опинився і член польського таємного товариства С. Бернадський. У 1841 році він одержав дозвіл повернутися на батьківщину — у Ковельський повіт Волинської губернії.⁸

За участь у польському революційному русі на каторжні роботи до Сибіру був висланий Іоахим Лесневич. Коли строк покарання був зменшений, його у 1847 році перевели до Воронежа. Рідні Лесневича звернулися до міністра внутрішніх справ з проханням про повне звільнення. Та замість цього І. Лесневича у вересні 1852 року перевели під нагляд поліції до Чернігова, щоб остаточно переконатися в його благонадійності.⁹

Після сибірського заслання опинився у Чернігові і Карл Олізар — активний діяч польського таємного товариства. У 1856 р. він звернувся до властей за дозволом повернутися на батьківщину.⁹

У Чернігові пройшли останні роки життя учасника польського повстання 1830—31 рр., члена таємного товариства, яке готувало нове повстання, Юліана Сабінського. Засуджений на 20-річну каторгу в Сибіру (згодом скорочена до 10 років) у 1843 році він був переведений на поселення до села Грановського Іркутської губернії. У цей час там перебувала на поселенні і родина декабриста С. Г. Волконського. Між ними встановилися теплі дружні стосунки. Особливо багато уваги приділяв Юліан Сабінський синові Волконських Михайлу, який через багато років з любов'ю згадував свого польського вчителя. Залишила про нього рядки у своїх відомих «Записках» і Марія Миколаївна Волконська: «Между прочим, в доме был господин Сабинский, сосланный поляк, отлично владевший французским языком и отдававший Мише все свое время без малейшего вознаграждения».¹⁰

У 1857 році Сабінському дозволили виїхати з Сибіру. Та повернувшись на батьківщину, він не полишає своїх ідей, які, мабуть, тільки зміцніли у сибірському оточенні однопумців. За революційну агітацію Сабінського знову заарештовують, та зважаючи на його досить похилий вік, висилають у Чернігів під нагляд поліції. Навесні 1869 року Юліан Сабінський помер. На жаль, пошуки його могили не дали результатів.

Це лише кілька епізодів з біографії людей, у чийх долях відбилося перебування в Чернігові. Скупі відомості довелося вишукувати у жандармських донесеннях, діловому листуванні чиновників, які збереглися в архівах. Хотілося ще б дізнатися, як впливали ці освічені з прогресивними поглядами люди на громадське життя міста, з ким спілкувалися, де працювали. Але зрозуміло, що в такому невеликому місті, яким був на той час Чернігів (населення його у І пол. XIX ст. зросло з 4,5 тисячі чоловік у 1808 р. до 14,6 тисячі у 1861 р.), всі мешканці були як на долоні і навряд чи б вони афішували свої відносини з «неблагонадійними». Можливо, ще відкриються досі невідомі джерела, і ми заповнимо прогалину новими фактами. В історії стародавнього Чернігова немає малозначущих сторінок.

Джерела та література

1. Ольшанский П. Декабристы и польское национально-освободительное движение. — М., 1959. — С. 191.
2. Орлик О. В. Декабристы и европейское освободительное движение. — М., 1975. — С. 142.
3. Мицкевич А. Собр. соч., т. IV. — М., 1954. — С. 388.
4. Державний архів Чернігівської області, ф. 128, оп. 1, спр. 5741, арк. 14 зв. — 15.
5. Там же, арк. 119 зв. — 120.
6. Марахов Г. І. Т. Г. Шевченко в колі сучасників. — Київ, 1976. — С. 50—51.

7. Центральний державний історичний архів України, ф. 442, оп. 791-а, спр. 73, арк. 1—5.
8. Там же, ф. 442, оп. 802, спр. 74, арк. 1—3.
9. Там же, ф. 442, оп. 802, спр. 17, арк. 1—2.
10. Записки княгини Марии Николаевны Волконской. — С.-Петербург, 1904. — С. 110.
11. История городов и сел Украинской ССР. Черниговская область. — Киев, 1983. — С. 111.

